

**Nyirkos István
(1933–2013)**

2013. május másodikán, életének 80. évében elhunyt Nyirkos István, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének professzor emeritusa, a Finnugor Nyelvtudományi Tanszék korábbi vezetője. Nyirkos tanár úr életpályájának teljes ívét 70. születésnapja alkalmából rajzolta meg a Magyar Nyelvészeti Tanszék jelenlegi vezetője, Hoffmann István (MNyj. 41 [2003]: 9–18), ehelyütt – élete főbb állomásainak megemlézése mellett – elsősorban fennszoztikai, finnugrisztikai munkásságát tekintjük át.

Álljanak itt előbb pályafutásának adatai! Nyirkos István 1955-től tanársegédként, 1962-től adjunktusként, 1977-től docensként dolgozott a magyar nyelvészeti tanszéken. Finnországi kultúrdiplomáciai kiküldetéséből, a helsinki Magyar Kulturális és Tudományos Központ igazgatói tisztéből hazatérve 1993-ban a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán töltött két évet főiskolai tanárként, majd 1995-től – immár professzorként – egyetemünk Finnugor Tanszékének lett a vezetője. 1998-tól a Magyar Nyelvészeti Tanszék tanáraként végezte munkáját, majd nyugdíjba vonulása után – esetében ezt a

frázist távolról sem kell szó szerint érteni – haláláig emeritus professzorként dolgozott ugyanitt.

Nyirkos István nyelvészpályafutása első lépéseit a dialektológia területén tette meg. Ennek fontos állomása *Az abauji nyelvjárás magánhangzó-rendszere* c. disszertációja, amellyel az egyetemi doktori címet nyerte el 1961-ben. A nyelvjárások szeretetteljes kutatása élete végéig megmaradt, még a 80. életéhez közeledve is fáradhatatlanul szervezte a gyűjtéseket, s adta át óriási tapasztalatát hallgatóinak.

Munkásságának súlypontja a hetvenes évektől alapvetően a hangtörténet lett. Sokunk meghatározó egyetemi előadása volt az ő nyelvtörténeti kurzusa (elsőéves koromban – néhány hasonszőrű társammal együtt – meglepve tapasztaltam, hogy a nyelvészet is lehet érdekes, izgalmas tudományterület). Kandidátusi értekezése *Az inetimologikus mássalhangzók a magyarban* (1984, megjelent 1987), nagydoktori diszertációja pedig *Az inetimologikus magánhangzók a magyarban* (1993, megj. 1995), s e témában rengeteg tanulmányt is publikált. Emellett természetesen a magyar nyelvészet számos más területére is elkalandozott: foglalkozott névtannal, szótörténettel, etimológiai kérdésekkel, az összetett szavakkal, a kontaminációval, a pleonazmussal, a szóhasadással, sőt, írt a rím természetéről is.

Finnországgal hamar „eljegyezte magát”. 1962 és 1967 között lektorként dolgozott Helsinkiben. Itt jegyzem meg, hogy – futballhasonlattal élve – a debreceni „idegenlégiósok” meghatározó szerepet töltöttek be a finnországi magyaroiktatásban: Nyirkos után Helsinkiben lektorkodott 1969 és 1975 között Keresztes László, aki 1981–84-ben Jyväskyläben is dolgozott. Ugyanitt volt lektor Kiss Antal (1975–81 és 1984–85), Kornyané Szoboszlai Ágnes (1985–89), S. Varga Pál (1989–92), Maticsák Sándor (1992–96), Szabó Ágnes (1999–2002), Pasztercsák Ágnes (2002–5), Fábíán Orsolya (2005–7) és Dusenoki Gergely (2007–11). A „hőskorban” Turkuban lektorkodott Jakab László, 1966 és 1970 között.

De kanyarodjunk vissza Nyirkos finnországi éveire! Hoffmann István eképpen vall 2003-as köszöntőjében: „Először 1973-ban még egyetemistaként jártam Finnországban. Ott az a benyomás alakult ki bennem, hogy szinte minden finn ismeri és kedveli Nyirkos tanár urat. Aki csak megtudta ugyanis rólam, hogy magyar vagyok, szinte rögtön azt tudakolta tőlem: ismerem-e Nyirkos Istvánt?” Ez a népszerűség Nyirkos „velejárója” volt élete végéig. Mesél, nyelvóráin nem ragadt le a tárgyias ragozás nehézségeinek bemutatásánál és a magyar szórend elemzésénél, hanem országismereti célzattal népdalokat tanított tanítványainak (és itt említhetjük a jó magyar borok propagálását is). Kapcsolatteremtő készsége legendásan jó volt, s népszerűségét nyilvánvalóan fo-

kozta futballista múltja is: ha tíz-húsz évvel később születik, válogatott focista lehetett volna belőle...

Lektori évei alatt született első nyelvkönyve, az *Unkarin lukemisto sanastoineen* [Magyar olvasókönyv szójegyzékkel] (Helsinki, 1965). A Finn Irodalmi Társaság Tietolipas sorozatának 40. tagjaként napvilágot látott műben Ballasitól és Zrínyitől Vörösmartyn, Petőfin, Aranyon át József Attiláig és Illyés Gyuláig 18 költő; Jókaitól Lengyel Józsefíg 13 író műveiből adott közre szemelvényeket, melyekhez öt tudományos próza (Bárczi, Kodály stb.) is csatla-kozott, s – ismerve Nyirkos népdalok iránti vonzalmát, írhatjuk, hogy természetesen – nyolc népdal is helyet kapott a kötetben, amelyet (előrevetítve, megalapozva későbbi lexikográfiai munkásságát) 142 lapos szójegyzék zárt.

Ugyancsak a Tietolipas sorozatban (71. szám) jelent meg következő nyelvkönyve, a *Nykyunkarin oppikirja* [Mai magyar nyelvkönyv] (1972-ben, majd javított kiadása 1979-ben). A kötet a korszellemnek megfelelően épül fel: leíró szövegek, szószedet, nyelvtani magyarázatok, gyakorlatok. A tematikában a hagyományos témakörök (utazás, szállodában, színházban, orvosnál stb.) helyet kap egy debreceni és egy hortobágyi kirándulás, és a magyar sportról szóló lecke is.

Nyirkos lektori évei alatt azzal szembesült, hogy nem áll a tanulók rendelkezésére korszerű magyar–finn szótár. (Az addigi egyetlen mű Weöres Gyula 1934-es szótára volt, amely egyrészt elavult, másrészt már nem volt kapható, harmadrészt pedig eleve csak zsebszótár terjedelmű volt, ami alkalmatlannak bizonyult a komolyabb tanulásra.) E hiány pótlására vállalkozott Nyirkos István: *Unkarilais-suomalainen sanakirja. Magyar–finn szótár* c. munkája 1969-ben jelent meg Helsinkiben (2. kiadása: 1977). A 380 oldalas szótár alapja az előbb említett nyelvkönyv szójegyzéke volt. A szótár szókincsanyaga megfelelt a kommunikatívabb tanulási igényeknek, de műve, számos erénye mellett mégsem vált széles körben használatos opusszá, hanem rövidesen visszaszorult a könyvtárak és könyvgyűjtők polcára. Erről a fordulatról azonban nem a nagyközönség, hanem maga Nyirkos István „tehet”, aki 1977-ben megjelentette újabb művét (*Suomi–unkari–suomi taskusanakirja* [Finn–magyar–finn zsebszótár], Helsinki, 712 lap), amely – számos kiadást (1979, 1986, 1988, 1991) megérve – a finnországi magyarbarátok, a turisták és a nyelvtanulók sokaságának fontos segédeszközévé vált. Műve egy rendkívül sikeres finnországi sorozat részeként jelent meg. Kisméretű formája miatt könnyen kezelhető (bár nagyon apróbetűs a szövege), a szócikkek egyszerű felépítése miatt nyelvészeti előélet nélkül is jól használható. Külön turistabaráttá teszi az étel- és italnevek szókinccse (519 magyar ételnévvel!) és egyfajta társalgási zsebkönyvszerű függeléke.

A szótár megújított, átdolgozott változata (olvasóbarátabb formátum, nagyobb betűs szedés, a címszavak jobban elkülönülnek benne) *Uusi suomi–unkari–suomi taskusanakirja* [Új finn–magyar–finn zsebszótár] címmel először 1996-ban jelent meg (majd 2000-ben és 2009-ben újabb kiadásai is napvilágot láttak). – E szótárak révén (is) ismert – és hosszú időre ismert is marad – Nyirkos neve Finnországban. Sajnos, ez a szótár nem jelenhetett meg Magyarországon, pedig így még többen használták volna. (Ezt a hiányt Jakab László finn–magyar és magyar–finn szótárai pótolják, amelyek a közelmúltban láttak napvilágot.)

Nyirkos fenniszтика munkásságából meg kell említenünk Kalevala-kutatásait. Több írásában foglalkozott Lönnrottal és a Kalevala magyar fordításával, l. pl. *Lönnrot és a magyar Kalevala*. *Alföld* 1974/9: 59–68; *Lönnrot és a Kanteletár*. Rácz István (szerk.), *Kanteletár*. *Folklór és Etnográfia* 52. Debrecen, 1990. 239–250; *Kétszáz éve született Lönnrot Elias*. *Ethnica* IV/3 [2002]: 105–109; *A Kalevala egyik epizódjának fordításáról*. *Forrás* 8/9 [1976]: 58–59; *Kalevalan tie Unkarissa*. *Tiedotuslehti*. Suomen Kodály-Seuran Julkaisuja 1996/2: 10–12; *A Kalevala művelődéstörténeti hatásáról*. *Ethnica* II/3 [2000]: 101–106; *A Kalevala hatása a finn és a magyar kultúrára*. *Specimina Fennica* IX. Szombathely, 2001. 39–53. *Százhatvan éves a finn Kalevala*. *Ethnica* X/4 [2008]: 109–110. Ez irányú munkásságának csúcspontja az *Utunk Pohjola*. *Kalevala-kutatások Magyarországon* című mű, amelyet ő szerkesztett, de emellett ellátta bevezetéssel, jegyzetekkel és szemelvényes bibliográfiával is (Békéscsaba, 1985).

Nyirkos magyar–finn kontrasztív nyelvészeti tanulmányokat is közreadott, pl. *A magyar–finn kontrasztív vizsgálatok néhány kérdése*: In: Horváth Miklós, Temesi Mihály (szerk.), *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás*. Bp., 1972. 73–80; *Syvärakenteen ja sanajärjestyksen keskinäisestä suhteesta suomen ja unkarin kielessä*: In: *Esitelmät. Unkarin aluekokous*. Visegrád, 1982. 1–17; *A nyelvi egyenértékűség kérdései. Kontrasztív vizsgálatok a magyar és a finn nyelv alapján*. In: Bachát László, Székely Gábor (szerk.), *Anyanyelv – idegen nyelv*. Nyíregyháza, 1984. 177–187; *A magyar és a finn katonai csoportnyelvről*. In: Grétsy László (szerk.), *Nyelvvédelem – honvédelem. Tanulmányok a katonák nyelvéről*. Bp., 1990. 44–47; *Unkarin ja suomen verbien rektioista*. In: Pusztay János (szerk.), *Kaukovertailuja. Unkarilais-suomalaisia kontrastiivisia tutkimuksia*. *Specimina Fennica* V. Savariae, 1994. 97–102; és Alho Alhoniemivel és Heikki Paunonennel közösen ő szerkesztette a hét magyar és finn nyelvű tanulmányt tartalmazó *Suomi ja unkarin rinnakkain. Suomalais-unkarilaisia kontrastiivisia tutkielmia*. (Turun

ylipiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 38., Turku, 1991) c. művet is.

Nyirkos István – lektorként, majd kultúrdiplomataként – a magyar nyelvet és kultúrát is népszerűsítette Finnországban, s ugyanígy szívügyének tekintette a finn kultúra magyarországi terjesztését. Rendkívül nagy szerepet vállalt a finn–magyar és magyar–finn baráti körök és a testvérvárosok tevékenységében, mindkét országban számos előadást tartott, konferenciát szervezett. Szerteágazó érdeklődésének néhány írásos emléke: utószót írt Matti Vainio *A finn zene története* (Debrecen, 1991) c. művéhez, publikált a finn tájszótár munkálatairól (B. Lőrinczy Éva-Emlékkönyv [1996–97]: 114–118), s megemlékezett Rácz Istvánról, a Kalevala fordítójáról is (Ünnepi kötet Szabó László tiszteletére. Debrecen, 1999. 451–454).

Nyirkos professzor a magyar nyelvészet bizonyos kérdéseinek uráli hátterét is kutatta, ennek eredménye a *Szóösszetételeink keletkezésének uráli hátteréről* (Magyar Nyelv 80 ([1984]: 455–463) és a *Kontaminaatio, jälkikorrektio ja uralilainen lauseoppi* c. írása (CIFU-9 [2001]: 480–484). A nyelvrokonságról több tudományos és ismeretterjesztő előadást tartott és cikket írt, pl. *Nyelvekronaink*. In: Nanovfszky György (szerk.), *A finnugorok világa*. Budapest, 1996. 109–111; *Hol élnek ma az uráli népek?* Uo. 117–118.; *Rokon népeink és nyelveink eredetének útvesztőiben*. In: V. Raisz Rózsa (szerk.), *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. Bp., 1996. 67–72.

Otthonosan mozgott a finn névtan területén. Áttekintő cikke (*A finn névkutatásról*. In: B. Gergely Piroska, Hajdú Mihály (szerk.), *Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai I–II*. Bp.–Miskolc, 1996. 2: 491–498) a mai napig kötelező olvasmány az e területre merészkedőknek. Ő volt az, aki elvállalta a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete és a Helsinkiben működő Honi Nyelvek Kutatóintézete (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) közös szervezésében elindított *Onomastica Uralica* c. kutatási program és kiadványsorozat vezetői tisztét. A sorozatban eddig kilenc kötet jelent meg az uráli névtan különféle témaköreiről (erről l. *The plan of a serial in Uralian onomastics* [Hoffmann Istvánval, Maticsák Sándorral, Ritva Liisa Pitkänennel közösen]. In: CIFU-9 [2001]: 2: 375–376; és *Együtműködési program az uráli nyelvek névkutatása terén* [Hoffmann Istvánval és Maticsák Sándorral közösen]. Névtani Értesítő 22 [2000]: 142–150). Nyirkos a sorozat két kötetének szerkesztője is volt: *Hungarian Onomastics in Onoma. Onomastica Uralica 1c*. Debrecen, 2002. [Hoffmann Istvánval és Ördög Ferencsel közösen] és *History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages. Onomastica Uralica 2*. Debrecen–Helsinki, 2002.

Nyirkos István tudományos pályafutását, diplomáciai tevékenységét számos elismeréssel honorálták. Szakmai elismertségét jelzik a következő állomások: 1972-ben tagja lett a Finnugor Társaságnak, rá egy évre a Finn Irodalmi Társaságnak és a Kalevala Társaságnak. 1985-ben beválasztották a Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottságába. Tagja volt az MTA uráli és magyar nyelvészeti munkabizottságának, elnöke volt a Reguly Társaságnak.

Ami a kitüntetésekkel illeti: már 1969-ben megkapta a Finn Fehér Rózsa Lovagrend I. fokozatát, majd diplomáciai küldetése befejeztével, 1993-ban Finn Oroszlán Lovagrend Parancsnoki Fokozatát és ugyanabban az évben a Finn Akadémia Emlékérmét, itthon pedig a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjét.

Mindezen adatok egy eredményekben, sikerekben gazdag tudós és kultúr-diplomata pályafutását tárják elénk. Nyirkos tanár úr azonban ennél lényegesen több volt. Mindig segítőkész, kedves, mosolygós alakja nem halványul, történetei, az életről és a tudományról való felfogása mindig is itt fog maradni velünk.

Nyirkos professzor úr tanszéki évkönyvünk, a *Folia Uralica Debrecenien-sia* 4. és 5. számának szerkesztője volt 1997–98 között. Most e folyóirat hasábjain búcsúztatjuk őt.

MATICSÁK SÁNDOR